

Museumkamer 1: CIRCUS ONDERWEG

Het leven van circusartiesten is bijzonder. Met hun gezelschap trekken ze van plek tot plek met als belangrijkste bagage de attributen voor het optreden. De tribunes vullen zich telkens met een nieuw publiek die ze keer op keer verwonderen met hun acrobatie, humor en spektakel. Door grenzen te verleggen brengen ze een magische wereld tot leven.

Rondreizen hoort bij het leven van een circusartiest. Het reizend bestaan bepaalt mee het ritme van hun dagelijks leven. Het in- en uitpakken is een vaste routine en overall waar je komt ben je even 'thuis'. Hoe organiseer je dit en wat is de impact hiervan? Hoe ga je naar school, regel je het huishouden en ontmoet je vrienden en familie?

Dit avontuurlijke leven spreekt bij velen tot de verbeelding. Maar het is soms ook een hard leven dat niet zonder gevaar en risico's is. Zowel lokale als wereldwijde gebeurtenissen zoals natuurrampen, oorlog of ziekte hebben een grote impact op het circusleven.

De expo Circus onderweg vertelt verhalen over reizen en het dagelijks leven van Belgische circusartiesten, vroeger en vandaag.

Museumkamer 2: REISVERHALEN

Tot in de jaren 1980 start het circusseizoen telkens op de Gentse Halfvastenfoor. Hierna trekken de circusartiesten verder, vaak volgens een vast parcours dat afgestemd is op de kalender van de jaarlijkse kermis en dorpsfeesten. Tot ver in de twintigste eeuw zijn kermis en circus nauw met elkaar verbonden. Vandaag treden circusartiesten het hele jaar door op in binnen en buitenland. Sommigen reizen door Europa, anderen zelfs de wereld rond.

Belgische circusartiesten behoren tot de wereldtop. In de eerste helft van de twintigste eeuw trekken enkelen, net zoals veel andere landgenoten, naar Amerika op zoek naar geld en geluk. Sommige artiesten bouwen er een glansrijke circuscarrière uit. Zo verzorgen Belgische topatleten dé topacts bij het toenmalige grootste Amerikaanse circus Barnum & Bailey's, The greatest show on earth. Dit is niet voor iedereen weggelegd. Sommigen slaan een andere weg in en vinden in Amerika werk buiten het circus, anderen keren terug naar huis.

Ook vandaag genieten Belgische artiesten een hoog aanzien. In eigen land zijn ze nauwelijks bekend, maar in de internationale circuswereld gooien ze hoge ogen. Bij het grootste circus ter wereld, Cirque du Soleil, en ook bij tal van Europese circussen zijn Belgische artiesten aan de slag. Er reizen heel wat gezelschappen rond in binnen- en buitenland. Ze treden op in theaterzalen, op festivals, in open lucht, in culturele centra of op zeer verrassende plekken.

Circusartiesten die vandaag rondreizen staan voor heel andere uitdagingen dan de vorige generaties. Hun reisverhalen, van vroeger en vandaag, zijn unieke getuigenissen van een bijzondere wereld vol avontuur, vriendschap, spektakel en roem. Maar ook van tegenslagen, eenzaamheid, armoede en doorzettingsvermogen.

Museumkamer 3: DE CIRCUSKARAVAAN

Met een kleurrijke circustent, woonwagens en alle imposante installaties, is een rondreizend circus een indrukwekkende karavaan. Wanneer dit opmerkelijk transport door een stad of dorp trekt, lokt dit veel nieuwsgierigen. In het begin van de twintigste eeuw vormen woonwagens met paard en kar de karavaan. Later worden dit gemotoriseerde woonwagens, mobilhomes, circustreinen, omgebouwde vrachtwagens en Amerikaanse trucks met vrolijk gekleurde verlichting. Vroeger reisden er soms ook wilde dieren mee, wat het transport nog indrukwekkender maakte. Circussen slagen erin om van dit noodzakelijke transport een ware show te maken, een rijdende reclamestoet. Hierbij wordt niets aan het toeval over gelaten. Grootse trucks of kleinschalige woonwagens, de karavaan bepaalt mee het imago van het circus.

In de karavaan reist ook de bagage van de artiesten mee. Daarop staan hun artiestennaam en act vermeld. Voor elke artiest vormen de attributen van hun act dé belangrijkste uitrusting. Soms passen deze in gewone koffers of flightcases, maar vaak zijn het kisten van buiten formaat. De koffers en attributen zijn dikwijls op maat gemaakt met veel aandacht voor de veiligheid. Veel zaken worden als gevaarlijke goederen beschouwd. Er is dan ook wat papierwerk of creativiteit nodig om ze door de douane te loodsen.

De circuskaravaan reist via autowegen, per boot of met het vliegtuig. Soms anoniem, soms geïnspireerd door de reclamekaravaan van weleer. In het begin van de twintigste eeuw reizen heel wat circusartiesten, samen met andere gelukszoekers, mee met de Red Star Line richting New York.

Museumkamer 4: REISVERHALEN DEEL 2

Belgische circussen die met eigen tenten en wagens rondtoeren, reizen niet vaak buiten Europa. Hoe meer materiaal er getransporteerd moet worden, zoals tenten, decors en attributen, hoe meer organisatie dit vergt en hoe hoger de kosten. De grote stukken worden weken op voorhand opgestuurd en arriveren per boot op de bestemming. Zo is de circustent van Circus Ronaldo in 2012 meer dan zes weken onderweg naar Nieuw-Zeeland, waar het circus te gast is.

Een ander verhaal is de reis van Circus De Jonghe naar Congo. Circusfamilie De Jonghe baat in de eerste helft van de 20ste eeuw een groot Belgisch circus uit dat gewoonlijk binnen de landsgrenzen rondreist. In 1952 wagen de broers Alphonse, Octave, Victor en César De Jonghe zich aan een onderneming van een andere orde. Ze trekken naar Congo, tot 1960 een kolonie van België in Centraal-Afrika. Met de steun van de Belgische overheid brengt het populaire circus deze vrolijke vorm van vermaak uit het thuisland naar de kolonie, voor een publiek van Congolezen en Belgische kolonisten. Dit past in een bredere koloniale strategie van de overheid. Tussen 1952 en 1959 verscheept Circus De Jonghe verschillende keren tenten, decors, attributen, kostuums en dieren naar Congo. De artiesten en familieleden reizen per passagierschip of vliegtuig. Het circus legt in Congo per speelseizoen tot 3000 km af met hun vrachtwagens.

Museumkamer 5: HET REISGEZELSCHAP

Het circus, dat is teamwork. Circusartiesten vormen vaak een gezelschap of troupe of maken deel uit van een circusfamilie. Sommigen worden er in geboren, anderen komen door de liefde in het circus terecht. De liefde voor een artiest, voor het vak of het verlangen naar een ongebonden leven.

Samenwerken in het circus betekent ook samen onderweg zijn, wonen en leven.-Belgische circussen zijn vaak familiebedrijven waarin verschillende generaties samen reizen. In de wereld van het circus is familie een breed begrip. Er is enerzijds de bloedband, maar anderzijds zijn er ook geëngageerde artiesten in loondienst en meereizende dieren. Allen poseren ze mee op het familieportret, ze horen erbij. Een 'circusfamilie' kan er dus jaarlijks anders uitzien, al blijft de kernfamilie vaak wel voor het leven samen.

Sinds de invoering van de leerplicht moeten meereizende circuskinderen les krijgen. Sommigen gaan naar de school voor circus-, kermis- en schipperskinderen waar ze op internaat verblijven. Bij grotere circussen reist een leraar in dienst mee of kiezen artiesten ervoor om zelf les te geven. Voor de invoering van de leerplicht was de educatie van circuskinderen zeer verschillend. Vaak gingen ze naar de school van het dorp waar ze tijdelijk te gast waren. Per schooljaar zaten de kinderen dus op heel wat verschillende schoolbanken.

Naast de reguliere leerstof, krijgen veel circuskinderen ook de vakkennis en kunde van het circusmetier mee. Ze leren musiceren, jongleren, acrobatie, goochelen of als clown het publiek vermaken. Op jonge leeftijd staan ze al in de piste. Ze leren het vak van hun ouders en grootouders. Vandaag leren ook veel kinderen de circusdisciplines in de talrijke circuscholen.

Museumkamer 6: ACHTER DE SCHERMEN

Het dagelijks leven en het ritme van circusartiesten staan in het teken van hun reizend bestaan. De keuze voor het beroep is meteen ook een keuze voor een levensstijl. De kleerkast is een koffer, huishoudspullen zijn handig en compact en er wordt zoveel mogelijk buiten geleefd. Veel artiesten verkiezen om ter plaatse hun verblijf te regelen en ook wie met een eigen woonwagen rondreist, moet op elke plek de dagelijkse routine herorganiseren. Soms wonen artiesten enkel tijdens de tournee in een woonwagen. Vroeger was de woonwagen hun enige verblijfplaats, ook tijdens de wintermaanden. In het 'winterkwartier' werden woonwagens samen geplaatst. In Gent overwinteren tot in de jaren 1950 de families van Circus Minnaert, Circus Demeyer en Circus Simon samen op 'Koer Vyncke' in Gentbrugge.

Ook tijdens het rondreizen zijn er de vaste huishoudelijke taken: koken, wassen en poetsen. Toch zijn er grote verschillen wanneer je geen vaste verblijfsplaats hebt. Waar is de elektriciteitsaansluiting? Hoe kom je aan water? En waar kan je eten kopen? Het zijn vragen die op elke plek terugkomen. Voor wie een reizend leven ongewoon is, kunnen deze onzekerheden voor veel onrust zorgen. Voor circusmensen hoort het er allemaal bij.

Achter de schermen wordt door iedereen hard gewerkt om het optreden voor te bereiden. Een geslaagde voorstelling vraagt immers een goede organisatie. Stellingen, tenten en tribunes worden opgebouwd en afgebroken. Dieren worden verzorgd en woonwagens en attributen worden onderhouden. Ze bedenken nieuwe acts, maken kostuums en decors en kiezen de muziek. Geen voorstellingen zonder publiek, dus reclamecampagnes bedenken en de boekhouding bijhouden hoort er ook bij. De circusartiesten doen het allemaal zelf. In grote gezelschappen worden ze soms bijgestaan door circusknechten of roadies.

Museumkamer 7: FORMULIEREN EN FORMALITEITEN

De boekhouding bijhouden, de wetgeving naleven, loonadministratie opvolgen en de belastingen invullen. Net zoals andere bedrijven hebben ook circussen een grote administratieve verantwoordelijkheid. Circussen zijn actief in binnen- en buitenland en in één gezelschap werken er dikwijls artiesten van verschillende nationaliteiten samen.

Overheden en circussen hebben vaak een complexe relatie. De komst van een circus wordt soms aangemoedigd, maar soms ook heel moeilijk gemaakt. Vlaanderen is koploper in het opmaken van een circusbeleid. In 2001 wordt de eerste afsprakennota gepubliceerd tussen de Vlaamse overheid en de Vlaamse circussen en volgt een eerste officiële erkenning van zeven circussen.

De boekhouding en administratie op orde hebben is voor circusmensen zeer complex. Op iedere plek moeten ze door de administratieve molen voor tal van vergunningen zoals een goedkeuring om de tent op te bouwen of om op te treden. De verschillende nationaliteiten van de artiesten zorgen vaak voor extra administratie. Naast de lokale wetgeving van de plek waar circussen tijdelijk verblijven, moeten ze ook rekening houden met de wetgeving in andere landen en op internationaal niveau. De wetgeving rond het circusbeleid is recent in heel wat landen in een stroomversnelling geraakt. Dit heeft grote gevolgen voor dierenrechten, veiligheid en de erkenning van de circuskunsten.

Museumkamer 8: DRAMA EN GELUK

Circusartiesten tasten in hun acts vaak hun grenzen af, risico's nemen hoort erbij. Beroepseer staat hoog aangeschreven. Een gevaarlijke act oogt niet alleen gevaarlijk, maar is ook gevaarlijk. Veel artiesten vertrouwen niet enkel op de strenge veiligheidscontroles van het materiaal, maar zoeken ook bescherming in rituelen en tradities. Ook het rondtrekken brengt heel wat risico's met zich mee.

Bij circusmensen, christelijk of niet, is Onze Lieve-Vrouw der foorreizigers een populaire heilige. Vaak reist er een kapelwagen mee en wordt een nieuwe tent bij de eerste voorstelling gewijd. Vroeger werd op zondag een mis opgedragen in de circustent voor artiesten en publiek. Sinds 1868 bekommeren de Belgische Kapucijnen zich over het lot van circus- en kermisartiesten. Sinds 1959 is Pater Kristiaan de circusaalmoezenier en trekt hij rond om zijn parochianen, de circusartiesten, binnen en buiten de landsgrenzen te dopen, te begraven of te huwen.

Aan belangrijke levensgebeurtenissen, zoals geboortes, huwelijken of het afscheid nemen van een dierbare, zijn vaak rituelen verbonden die kenmerkend zijn voor rondreizende circusmensen. Een doopsel vindt soms plaats in de leeuwenkooi of een begrafenis in de circustent. Ze beleven deze bijzondere momenten samen met hun circusfamilie, waar ook collega's en de dieren deel van uitmaken.

Succes en plezier, maar ook rampen, ongevallen, ongeluk en tegenslag maken deel uit van het circusleven. Pech, brand of overstroming in de circustent of de woonwagens. Ongevallen, drama's met de dieren en financiële tegenslagen. Circusartiesten leren met grote regelmaat omgaan met allerlei moeilijkheden. De pandemie die de hele wereld sinds 2020 teistert, maakt het leven als circusartiest onmogelijk: rondreizen en mensen samenbrengen, de kern van het circus, is iets wat niet meer kan.

Museumkamer 9: CIRCUS VANDAAG

Circus leeft en is een kunstvorm in volle ontwikkeling. Een netwerk van jeugdcircusateliers en de erkenning van circushogescholen, gezelschappen en traditionele circussen zorgen ervoor dat de sector professionaliseert. In 2008 voert de Vlaamse overheid het Circusdecreet in. Er komt een subsidiekader om de diverse circuskunsten financieel te ondersteunen en nationaal en internationaal te promoten. Daarnaast wordt het Circuscentrum opgericht, een steunpunt voor het volledige circusveld. Ze verlenen advies over diverse thema's en bieden oefenruimtes aan.

Anno 2020 vindt een groeiend aantal circusgezelschappen vlot zijn weg naar cultuurcentra en festivals in binnen- en buitenland. Door de internationale successen van Vlaamse circusvoorstellingen beschouwt de Vlaamse overheid circus steeds meer als een belangrijk exportproduct. Toch is het vandaag voor traditionele circussen, die afhankelijk zijn van hun eigen ticketverkoop, niet evident om zich staande te houden.

De coronacrisis die de wereld heeft getroffen, heeft ook voor het circus dramatische gevolgen. De nabijheid en verbinding tussen circusartiesten en hun publiek is essentieel, en net dit is geen evidentie meer. Laat het u als publiek vooral niet tegenhouden om circus te gaan ontdekken.